

EVA FISCHEROVÁ – JAROSLAV VALKOUN

Az első Csehszlovák Köztársaság megalakulása és az Észak-Csehországi Nemzeti Egység tevékenysége az 1920-as években

---

EVA FISCHEROVÁ – JAROSLAV VALKOUN

The Establishment of the First Czechoslovak Republic and the National Unity of North Bohemia in the 1920s
Keywords: First Czechoslovak Republic; Czech national consciousness; Czech patriotic associations; minorities; German minority

---

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v27y2025i2.07>

A Cseh Királyság és a Cseh Korona Országai (értsd: a morva, sziléziai és luzsikai területek – a szerk. megj.), valamint utódjának, a Csehszlovák Köztársaságnak a történelmét nagyban befolyásolták a cseh és a német népcsoportok közötti nemzeti feszültségek, amelyek a 13. század elejétől kezdtek befolyásolni a cseh területek történelmét. A német eredetű lakosság, amely hozta magával saját életmódját, jogi normáit és kulturális szokásait, fokozatosan hozzászókkott az új környezethez, és a következő hét évszázadban meghonosodott Csehország, Morvaország és Szilézia térségében.

A 19. század közepétől kezdve a Habsburg Monarchia területén fokozott mértékben kezdtek megnyilvánulni a nemzeti feszültségek, amelyeket elsősorban a németek jobb gazdasági helyzete váltott ki. Az egyik legfontosabb szervezet, amelynek fő törekvése az ország határvidékein élő cseh kisebbség védelme volt, az 1885. március 22-én Prágában megalakult Národní jednota severočeská (Észak-Csehországi Nemzeti Egység – NJS) volt. Röviddel az alakuló ülés után a sajtóban is megjelentek az egyesület megalakulásáról szóló információk. Az Egység megalakulásáról szóló kiáltványban egyúttal az NJS céljait is megfogalmazták. Az NJS fő célja az lett volna, hogy „testvéreinket oktassa és a nemzeti jogokat megvédje azokon a vidékeken, ahol nemzetünket bizonyos elemek ellenkezése fenyegeti, akik nem ismerik el a két nemzetnek az országban a törvény által biztosított egyenlő jogait”. (Pavlíček 2023, 174. p.)

A Šumava menti Nemzeti Egységgel (az első csehországi cseh védegyesülettel) folytatott tárgyalások alapján a nyugat-csehországi Mariánské Láznětől kezdve Észak-

Csehország egész területe egészen a kelet-csehországi Lanškroun és Polička városokig az NJS igazgatása alá került. Az egyesületet egy központi bizottság (akkoriban közigazgatási bizottság)¹ irányította, és az egyesület megalakulásakor, 1885. március 26-án tartott első ülésen az Egység tagjai maguk közül megválasztották az elnökséget (prezídium), az elnököt (sztarosztá), az alelnököt (alpolgármestert), két ügyvezetőt, egy pénztárost, egy jegyzőt és egy könyvelőt. Már az első közgyűlésen három könyvvizsgálót választottak. (Čenský 1969, 4. p.) Ahogy az NJS napirendje fokozatosan bővült, úgy nőtt a személyzet létszáma is.

Az 1907-es alapszabály szerint az egyesület célja az volt, hogy „hozzájáruljon az észak-csehországi területek nemzeti, szellemi és anyagi javulásához, különösen Prága, Cheb, Žatec, Litoměřice, Boleslav, Jičín, Hradec Králové, Chrudim és Čáslav egykori krajínáiban”.² Az egyesület fent említett célját nemcsak előadások, találkozók, kirándulások, kiállítások szervezésével, hanem nemzeti fesztiválok, kongresszusok, színházi előadások és szórakoztató rendezvények szervezésével kívánta elérni. Ugyanakkor szükségét érezték a cseh kéziratok és folyóiratok kiadásának és terjesztésének is, és nem kevésbé fontossá vált könyvtárak, gyűjtemények, múzeumok és olvasótermek létrehozása.

A cseh elem támogatása monetáris intézmények, különösen hitelszövetkezetek és takarékpénztárak létrehozásában is megnyilvánult. Ehhez szorosan kapcsolódott a kedvező hitelek megszerzéséhez nyújtott segítség.³ Az NJS a cseh oktatás területén is erőteljesen részt vett, de gazdasági ügyekben is, beleértve mezőgazdasági földek vásárlását, és karitatív téren is tevékenykedett. Az országos politikai tevékenységük részeként a csehországi régiók fokozatosan felkészültek a népszámlálásra, valamint a helyhatósági és tartományi választásokra. Alapszabálya szerint az NJS nem vehetett részt közvetlenül a választási küzdelemben, de meglehetősen intenzíven beavatkozott a választásokba, különösen a nyelvhatáron levő helyhatóságok választása esetében.

Az egyesület célkitűzéseinek megfelelő és hatékony teljesítéséhez szükség volt a rendszeres készpénzszerzésre. Ezt önkéntes adományokból, hivatalos engedéllyel tartott gyűjtésekből, valamint előadások, multságok stb. bevételeiből biztosították.⁴ Ugyanakkor az egyesület költségvetése tartalmazta a tagok hozzájárulásait is, akik ter-

1 A központi bizottság a közigazgatási bizottság átalakításával jött létre az első közgyűlésen a szervezet irányító szerveként. Národní archiv, Praha (a továbbiakban: NA), fond Národní jednota severočeská (a továbbiakban: NJS), inventární číslo (a továbbiakban: inv. č.) 1, karton (a továbbiakban: kart.) 1, zápis schůzí ÚV NJS.

2 Státní okresní archiv Cheb (a továbbiakban: SOKA Cheb), fond Státní policejní úřad Cheb 1844–1938, inv. č. 33, kart. 4, stanovy NJS.

3 SOKA Cheb, fond Státní policejní úřad Cheb 1844–1938, inv. č. 33, kart. 4, stanovy NJS.

4 NA, fond NJS, inv. č. 8, kart. 9, národnostní statistika 1880–1930.

mészetes és jogi személyek egyaránt lehettek. A felvett tagokat ekkor általában 1. tiszteletbeli, 2. alapító, 3. tényleges, 4. aktív, 5. végrehajtó tagokra osztották.⁵ Az NJS fennállása alatt helyi egyesületekre, szakosztályra tagozódott, a legalacsonyabb közigazgatási egységek pedig a körzetek voltak. (Pavliček 2023, 175. p.)

A Csehszlovák Köztársaság megalakulása

Képzeletbeli történelmi mérföldkövé 1918. október 28-a vált, ez Csehszlovákia megalakulásának napja, valójában egy félreértés folytán. Andrássy Gyula külügyminiszter október 27-i jegyzékét sokan megadásként értelmezték, holott valójában csupán egy béketárgyalási ajánlat osztrák elfogadásáról volt szó. Még aznap este a Nemzeti Bizottság képviselője, Vlastimil Tusar telefonált Bécsből Prágába, és tudatta, hogy a Monarchia katonailag megbukik. (Klimek 1998, 181. p.) Ezt követően született meg az 1918. október 28-i törvény a független csehszlovák állam megalakításáról, amely alapján új államalakulatot hirdettek ki. Két nappal később a Szlovák Nemzeti Tanács Turócszentmártonban tartott ülésén elfogadták a Szlovák Nemzet Nyilatkozatát (martini deklaráció), amely követelte a szlovákok önrendelkezési jogát, és kifejezte a szlovák nép azon akaratát is, hogy a cseh nemzettel közös államban éljen.

Az újonnan létrehozott Csehszlovákia megalakulásának kezdetétől fogva alapvető problémával szembesült, mégpedig a lakosság igen változatos nemzeti összetételével, amelynek nagy része nem azonosult az új államszerkezettel, és elutasította azt. Ezek főként németek, lengyelek és magyarok voltak, akik az új állam lakói lettek. A másik oldalon a csehek és a szlovákok álltak, akik ezzel szemben ünnepelték Csehszlovákia létrejöttét. Ebben a helyzetben azonban szinte lehetetlen volt konszenzusra jutni a két csoport között, különösen az új állam alapelveiről. (Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 11. p.) Csehszlovákia megalakulása után a kisebbségek helyzetét illetően nem történt semmilyen alkotmányos változás. Jogaikra továbbra is az 1867. decemberi általános polgári jogokról szóló törvény 19. cikke vonatkozott, amely a néptörzsek (Volksstämme) jogait rögzítette.⁶ A nemzeti kisebbségek azonban az új államhoz egyebek között azért is viszonyultak negatívan, mert az új állami vezetés lépéseket tett a csehek és szlovákok

5 Tiszteletbelivé akkor vált a tag, ha a központi bizottság jelölte, a közgyűlés pedig megválasztotta. A jelöltnek azonban előbb szükséges volt az Egység tevékenységében kiemelkedő érdemeket szereznie. SOKA Cheb, fond Státní policejní úřad Cheb 1844–1938, inv. č. 33, kart. 4, stanovy NJS.

6 „Az állam minden néptörzse egyenjogú, és minden néptörzsnek sérthetetlen joga van nemzetiségének és nyelvének megőrzésére és ápolására. Az állam elismeri a tartományokban szokásosan használt nyelvek (landesüblichen Sprachen) egyenjogúságát az iskolákban, a hivatalokban és a közéletben.” (Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 22. p.)

kiváltságos helyzetének megteremtésére. Bár a törvényhozás elfogadott egy nyilatkozatot, amely szerint „a Csehszlovák Köztársaság polgári és nemzetiségi szempontból igazságos állam lesz”, ám egyúttal hozzátette, hogy „[...] a csehszlovák nemzet és annak nyelve vezető szerepével”. (Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 22. p.)

A 60 cseh többségű járás mellett 36 német többségű járás is volt az új állam területén. Az 1900-as népszámlálás szerint ebben a 36 járásban mintegy 2 millió német és alig 149 000 cseh élt. Mivel azonban Morvaországban és Sziléziában is éltek németek, összlétszámuk meghaladta a 3,5 milliót. (Klimek 1998, 232. p.) Nagyon nehéz helyzet alakult ki az államalapítás után Csehszlovákia határ menti területein, ahol túlnyomórészt német lakosság élt, amely elkezdte kinyilvánítani: „eltökélt szándéka, hogy két-ségbeesetten ellenáll az idegen uralom fenyegetésének, és követeli az önrendelkezés jogát”. (Klimek 1998, 232. p.) A Nemzeti Bizottság képviselői ezért már 1918. október végén tárgyalásokat kezdtek német politikusokkal (Rudolf Lodgman von Auennel és Josef Seliggerrel).

Ebben a helyzetben lehetetlen volt megegyezésre jutni a két fél között, különösen azért, mert mind Rudolf Lodgman von Auen, mind Josef Seliger nem a megegyezést, hanem a határ menti területek Csehszlovákiától való elszakítását szorgalmazta. A szudétanémetek a túlnyomórészt német lakosságú területek Német-Ausztriához (Deutsch-Österreich) való csatolását követelték, amely teljes védelmet ígért nekik. Azt remélték, a későbbiekben majd Deutsch-Österreich Németországhoz csatolják őket. E magatartás eredményeként 1918 októbere és novembere folyamán négy saját közigazgatású német tartományt hirdettek ki. (Klimek 1998, 232–233. p.) 1918. október 29-én létrejött Deutschböhmen tartomány, amelynek központja Liberec városa volt, és ideiglenes kormánya élén Raphael Pacher radikális német vezető állt, aki egy autonóm terület létrehozását követelte Észak-Csehországban. (Sládek 2002, 26. p.) Ezt a területet a birodalmi tanács eredetileg csehországi német tagjai kiáltották ki magukénak. Egy nappal később Dr. Robert Fleissler⁷ német politikus Opavában ideiglenes kormányt alakított, és ezzel létrehozta a Sudetenland (Klimek 1998, 269. p.) (Szudéta-vidék) tartományt. November 3-án a németek Morvaország egy részén létrehozták Deutschsüdmähren tartományt, amelynek központja Znojmo volt, és ezzel egyidejűleg Dél-Csehországban létrehozták Böhmerwaldgau tartományt, amelyet Prachaticéből igazgattak. (Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 35–36. p.)

A cseh politikai élet nagy aggodalommal tekintett a német tartományok létrehozására. A helyzetet tovább súlyosbították az ezeken a területeken tapasztalható állandó zavargások, amelyek fő okai az élelmiszerhiány, a széteső közigazgatás és nem utolsó-

7 Robert Fleissler az Osztrák-Sziléziában tevékenykedő német politikus volt, 1918-ban vált tartományfőnökké (Landeshauptmann) a Szudétákban (Sudetenland). Bővebben lásd Martinek 2003.

sorban a bolsevik agitáció erősödése voltak, amire az első világháború frontjairól hazatérő katonák is hatással voltak.

1918 végén a német politikusok a csehszlovákiai német kisebbség problémájának nemzetközivé tételére összpontosítottak. A szövetséges hatalmak némelyikének jegyzékeket küldtek, amelyekben nyilvánosságra hozták a határ menti tartományokkal kapcsolatos vitás kérdéseket. Csehszlovákia ezzel szemben inkább a kérdés belső megoldására törekedett, és mivel a németekkel folytatott tárgyalások kudarcot vallottak, úgy döntött, hogy a hadsereggel folytatja az inkriminált területek megszállását. Nagy gondot jelentett azonban a csapathiány, mivel az ország még nem rendelkezett állandó hadsereggel, ezért a csehszlovák légiósok erejét kellett felhasználnia.⁸

A német tartományok 1918. decemberi megszállása viszonylag gyorsan zajlott le azért is, mert az inkriminált területek az új állam létrejötte óta egyre szűkültek, és számos cseh nemzeti bizottság kezdte meg tevékenységét a szomszédos vegyes területeken. A német tartományok Deutsch-Österreichhez csatolásának szándékát egyebek között számos német földbirtokos és nagyiparos ellenezte, akiknek az elszakadás esetén fel kellett volna adniuk a Csehszlovák Köztársaság többi részén levő vagyonukat.

A vegyes és többségükben német területek nagy részének csehszlovák katonák általi megszállása bizonyos nyugalmat hozott az országban, és szinte teljesen megakadályozta a Bécsben ügködő cseh–német politikusok további akcióit. A német politikai pártok számos képviselője azonban továbbra is abban reménykedett, hogy a közelgő, 1919 januárjában kezdődő párizsi békekonferencia szavatolni fogja a német kisebbségnek a vágyott önrendelkezési jogot. A párizsi konferencia azonban a német kisebbség számára kudarccal végződött, és nem volt ez másként az Ausztriával 1919 szeptemberében Saint-Germain-en-Laye-ben tartott békekonferencia után sem, amikor a túlnyomórészt német lakosságú területeket végül Csehszlovákiához csatolták.

Az Észak-Csehországi Nemzeti Egység tevékenysége az 1920-as években

A köztársaság megalakulása néhány kivételtől eltekintve békésen zajlott az északi határvidéken, részben az NJS-nek köszönhetően. A határ menti csehek eltökélték, hogy megtörik a csehországi németek ellenállását, ami sikerült is. A csehországi németek 1919. március elején újabb ellenállási kísérletet tettek, de az új kormány a határ menti csehek segítségével ezt is hamarosan letörte.⁹ 1918 őszén az NJS ismét megkezdte nyilvános tevékenységét, majd sokéves tapasztalatok, statisztikák és más szövetségi

8 Azokról a legionáriusokról van szó, akik épp hazatérőben voltak Olaszországból, Franciaországból, akiknek tehát volt tapasztalatuk a német és az osztrák–magyar hadsereggel szembeni harcokban.

9 Az 1919. márciusi német ellenállási kísérletekről bővebben lásd pl. Řeháček 2008, 53–74. p.

anyagok alapján hozzáfogott egy memorandum, a kormánynak szóló úgynevezett javaslat kidolgozásához: „hogyan kell eljárni a határvidéken, hogy a cseh elem felszabaduljon és léte nemzeti, kulturális és társadalmi-gazdasági, valamint politikai szempontból tartósan biztosítva legyen”. (*Kalendář*, 50. p.)

1918 folyamán a honvédségi alakulatok képviselőinek nagy része azon a véleményen volt, hogy a szabad állam létezése szükségtelemmé és haszontalanná tette az NJS-t és a hasonló egyesületeket. (Pavliček 2023, 176. p.) A független köztársaság első évében az NJS taglétszámának csökkenését könyvelhette el.

A cseh, morva és sziléziai németeket azonban az egyre fokozódó nemzeti bonyodalmak és a tartósan fennálló sztereotípiák miatt nem sikerült az új államban együttműködni képes állampolgárokként bevonni. Ezért nem meglepő, hogy a honvédelmi egyesületek szükségtelemességéről alkotott kezdeti vélemények és maguknak az egységeknek a taglétszámában bekövetkezett csökkenés ellenére az önálló állam kezdetén néhány éven belül ismét növekedni tudott az érdeklődés e szervezetek tevékenysége iránt.

Még 1919 májusában, az NJS Központi Bizottságának ülésén szóba került: a közvélemény tévesen azt hitte, hogy az Egység tevékenysége véget ért, és hogy minden munkáját az állam végzi. Ilyen szerencsétlen körülmények között az NJS-nek a korábbi-nál is erőteljesebben kellett dolgoznia a határon túliakért, és kivívnia számukra az élethez való jogot a szó valódi értelmében. Egyelőre az egyetlen sikeres lépés, amelyet az Egység a határ mentiek életében tett, a cseh iskolák „lavinája” volt minden olyan helyen, ahol elegendő cseh gyermek akadt. Ezért nagy szolgálatot tett a Tartományi Iskolaszék elnöke, Dr. Jindřich Metelka, aki keresztülvitte a kisebbségi iskolák létesítéséről szóló törvényjavaslatát. Az NJS-nek azonban a Matica iskolaközpontjával együtt nagy gondjai voltak az iskolák elhelyezésével, mivel szinte az első köztársaság fennállásának egész ideje alatt számos alkalmatlan épület és helyiség állt csak rendelkezésére, amelyeket ráadásul hivatalosan ki kellett sajátítani, mert a németek megakadályozták bérbeadásukat. A kisebbségi iskolarendszer 1920 végéig Dr. Metelka kezében maradt, ezért a Tartományi Iskolaszék¹⁰ igazgatása alá tartozott. (*Kalendář*, 51. p.) Az új évtől kezdve az igazgatásuk átkerült az Oktatási és Nemzeti Felvilágosodási Minisztériumhoz.

Az NJS Központi Bizottsága úgy ítélte meg, hogy az új állam megalakulása után meg kell változtatni a szövetség egyes testületeinek fennálló összetételét, hogy azok képesek legyenek a kitzűzött feladatok teljesítésére, és hogy a szövetség tevékenysége teljes mértékben helyreálljon. Az egyes tisztségviselőknek állandó kapcsolatban kellett

10 A Tartományi Iskolaszékről bővebben lásd Janák–Hledíková–Dobeš 2005, 284. p.

lenniük a saját testületeikkel, és elhatározták azt is, hogy gyakrabban tartják az NJS Központi Bizottságának üléseit.¹¹

Az önálló állam megalakulása után bizonyos változások történtek az egyesület tag-sági hierarchiájában: a korábbi időszakhoz képest egyszerűsödött a tagok felosztása az egység aktív, alapító és tiszteletbeli tagjaira. Az első köztársaság tiszteletbeli tagjai között találjuk Tomáš Garrigue Masaryk akkori köztársasági elnököt, Gustav Habrman szociáldemokrata képviselőt, az első oktatási és népfelvilágosító minisztert, Alois Jirásek író, Karel Kramářt, az első csehszlovák kormány elnökét, Jiří Stříbrnýt, a nemzetiszocialista párt képviselőjét és még sok más jelentős személyiséget.¹² Az új alapszabály jóváhagyásakor, 1932-ben történt az utolsó változás a Nemzeti Egység tagságát illetően, amikor is létrehozták a támogató tagok kategóriáját, akik nem csak a beiratkozási díjat, hanem ezen kívül a Központi Bizottság által meghatározott fix hozzájárulást is fizettek.¹³ A tagdíjak voltak azok, amelyek az Egység éves költségvetésének fedezésére szolgáltak fennállásának első éveiben. Később az NJS felhagyott a regisztrációs díjak beszedésével, és az első köztársaság idején kénytelen volt működését önkéntes adományokból és hagyatékokból, hivatalosan engedélyezett gyűjtésekből, valamint az általa szervezett vállalkozások (pl. bálók és előadások) bevételéből finanszírozni.

Az új állam megalakulása után az NJS úgy döntött, hogy memorandumot nyújt be a kormányhoz, amelyben egyebek között a csehországi németek nagy vagyonának, például a bányáknak, a földeknek, a vasutaknak és az állam számára fontos iparnak az államosítását követelte. Végül csak egy követelés valósult meg, mégpedig a földdel kapcsolatban: 1919 óta zajlott a földreform,¹⁴ az első köztársasági társadalom életében az egyik legfontosabb gazdasági beavatkozás, amelynek bizonyos nemzeti vonatkozása is volt. Mivel az Egység tagjai szerint a földreform során a csehszlovák kormány túlságosan baráti viszonyt ápol a németekkel, úgy döntött, hogy a földtörvény módosítását követeli.¹⁵ Részleges sikert értek el a határ menti erdők államosításának szorgalmazásával, de mivel ennek sok ellenzője volt, nem érte el a várt célt.

A következő években az NJS tagsága ismét növekedett. Az 1921-es adatok azt mutatják, hogy egyetlen év alatt 71 új egyesületet alapítottak. (*Kalendář*, 54. p.) Már 1922-ben megállapítható volt, hogy visszatért a Csehszlovák Köztársaság megalakulá-

11 NA, fond NJS, kart. 3, inv. č. 1, Protokoly ze schůzí 1919.

12 NA, fond NJS, kart. 8, inv. č. 4, Memoranda a resoluce 1919–1938.

13 Uo., inv. č. 6, Materiál k 50. výročí NJS 1885–1935.

14 Bővebben a földreformról lásd Kárník 2000.

15 Az Észak-Csehországi Nemzeti Egység elsősorban a tartós haszonbérletek vásárlásáról szóló, 1919. májusi törvény módosítását szorgalmazta, e törvény alapján ugyanis hosszú időre árendába lehetett venni a földet, az árendások pedig főleg németek voltak.

sa előtti helyzet. Ez valószínűleg annak volt köszönhető, hogy a határvidék cseh lakossága az ország tényleges helyzetének megfelelően nem tekintette lezártnak a nemzeti kérdést.¹⁶ Miután az emberek felismerték, hogy az észak-cseh határvidéken a cseh kisebbség helyzete állandóan veszélyben van, az Egység tevékenysége újra virágzásnak indult, és ezzel egyidejűleg a helyi szakosztályok száma is növekedett. Még ebben az évben Prágában megalakult a Nemzeti Egységek és Maticák Szövetsége is, hogy a vegyes területeken élő határ mentiek munkaszervezésében egységet teremtsen.¹⁷ A Szövetség megalakulását az NJS dolgozói szükségesnek tartották, mivel a magyarok és a lengyelek is kezdtek csatlakozni a Csehszlovák Köztársaság ellenzékéhez. A Csehszlovákia területén működő jednotások és maticások információkat és bizonyítékokat gyűjtöttek az államellenes tevékenységekről, amelyeket továbbítottak a Szövetségnek, amely aztán panaszokat nyújtott be a kormányhoz. Nagy sikert értek el 1922 áprilisában, amikor az ország minden részéből érkező határ mentiek nagygyűlését tartották Prágában a kormány tisztviselőinek jelenlétében. (*Kalendář*, 55. p.) Itt a jednotások és képviselői kifejezték azt a véleményüket, hogy bár az NJS a független állam megalakulása után de facto félhivatalos státuszra tett szert, úgy érzik, hogy az állam kevés támogatást nyújt nekik a németesített területek visszaszerzésére irányuló törekvéseikben. (Kadlec 2016, 240. p.)

Az Egység tagjai tovább dolgoztak a határ mentiek munkanélküliségének megszüntetésén, és megpróbálták szükségmunkát szervezni az illetékes hatóságokkal. A mezőgazdasági kérdést sem hagyták figyelmen kívül, hiszen az 1918-as puccs óta folyamatosan nőtt a földművesek száma. Igyekeztek a cseh területekről olyan gazdákat bevonni, akik földet és gazdasági épületeket vásárolnának a határvidéken, ahol rengeteg eladó gazdasági épület állt rendelkezésre. Ezt a kolonizációt az NJS különböző kölcsönök nyújtásával és a felvásárlások megszervezésével támogatta. Az első köztársaság idején az egyesület a gazdák oktatásáról is gondoskodott mezőgazdasági népiskolák felállításával, amelyek már röviddel beiktatásuk után nagyon sikeresnek bizonyultak. Egyebek között gazdasági előadásokat szerveztek, közreműködtek különböző kiadványok megjelentetésében, és az egyesület sajtójában külön rovatot hoztak létre, amely gazdálkodási kérdésekkel foglalkozott.

Az új állam kezdetén jelentősen bővült a munkakör is, amellyel az Egységnek meg kellett birkóznia. Ez minden bizonnyal annak volt köszönhető, hogy a határ mentiektől szokatlanul sok levél érkezett az NJS-hez, különösen a folyamatban levő földreform miatt. A határ mentiek a Nemzeti Egységen keresztül próbálták méltányos megoldást elérni kéréseikre. Ennek érdekében az Egység úgy döntött, hogy létrehoz egy földbizott-

16 A közelmúltban két terjedelmes monográfia is megjelent a két háború közti Csehszlovákia nemzetiségi kérdéséről; lásd Kukulík–Němeček 2013; Tóth–Novotný–Stehlík 2012.

17 NA, fond NJS, inv. č. 4, kart. 8, memoranda a resoluce.

ságot, amely az egyesület földjeinek adás-vételével foglalkozott, és amely a földosztásért folyamodó cseh kérelmezőknek is segített, különösen a vegyes körzetekben. A levélváltás növekedését a kisebbségi mozgalmak növekedése és az új helyi szakosztályok megalakulása is serkentette.

Az 1920-as években az NJS újraindította saját sajtójának kiadását, ami a munkafeladatok számát is növelte.¹⁸ Ez volt a *Stráž severu* (Észak Őrsége) című folyóirat, amely 1920-tól kezdve változó időszakonként jelent meg, terjedelmét szintén a pillanatnyi szükséglet határozta meg. Minden cikk és elmélkedés elmaradt, a sajtó csupán az Egységről és a szakosztályokról szóló tudósításokra korlátozódott, kiegészítve a kisebbségek számára szükséges tájékoztató cikkekkel (a választások megtartása, a népszámlálás, a jubileumi ünnepség stb.).¹⁹ Így jelent meg a *Stráž severu* egészen 1923-ig, amikor is átkeresztelték *Hraničářere* (Határ menti), amely három határ menti lapot egyesített, mégpedig a következőket: *Stráž severu*, az Ústí nad Labem-i *Hraničář* és a *Karlovarské listy*. A sajtó, amiként az egyesület feladatát így határozták meg: „[...] azon munkálkodni, hogy nemzeti szuverenitásunk ne csak megmaradjon az egész határvidéken, hanem megerősödjék, hogy maguk a németek is felismerjék az ellene irányuló támadások hiábavalóságát és azt magától értetődően tiszteletben tartsák.”²⁰

Az Egység még az 1920-as évek közepén sem ért el jelentős gazdasági sikereket, főként azért, mert továbbra sem rendelkezett elegendő forrással. Az oktatás területén valamivel jobban állt az egyesület, újabb iskolákat alapított és új épületeket épített. Okkal feltételezhető, hogy az NJS a könyvtárosságban volt a legsikeresebb. Az egyesület munkaprogramjának folyamatos növekedése miatt ebben az időszakban megfelelően növelni kellett a tisztviselők számát: a földbizottság mellett az Egység például karácsonyi, szervezési, pénzügyi és jogi bizottságot is létrehozott. 1924-től az egyesület irodáját az NJS központi irodájaként kezdték emlegetni, és hatalma a politikai befolyás és a tagság növekedésével egyre nőtt. Két szerkesztő dolgozott itt, valamint egy könyvelő, egy pénztáros, egy jegyző és hat további tisztségviselő.²¹

Az egyesület negyvenéves fennállásának jubileumát 1925. szeptember végén ünnepelték. 1925-ben a Vinohradyban, a Nemzeti Házban kongresszust tartottak, ahonnan egy menet vonult át Prágán az Óváros térre. Itt tüntetést tartottak a határmentiek követeléseikért és a törvények megtartásáért is. (*Kalendář*, 57. p.) Annak ellenére, hogy az 1920-as évek közepén Csehszlovákiában csak kivételesen adódtak komoly nemzeti bonyodalmak, ami a nemzetközi politikai helyzet megnyugvását tükröz-

18 Bővebben lásd Rašková 2016.

19 NA, fond NJS, inv. č. 1, kart. 3, zápisý ze schůze předsednické komise z ledna 1920.

20 Účel našeho tisku. In *Zpráva...* 1930, 69. p.

21 NA, fond NJS, kart. 4, inv. č. 1, Výroční zpráva NJS 1925.

te, az egyesület első titkára, František Korynta 1925-ben így emlékezett erre: „Hogy mennyire nehéz az egységünk munkája, azt az államunkban a németeknek köszönhető uralkodó állapotok mutatják. Nagyon furcsa, hogy a németeknek elnézik államellenes tevékenységüket és a nagynémet eszméik propagandáját. Melyik állam tűrné el, hogy például a Nemzetgyűlés, vagyis a törvényhozás tagjai otthon és az ellenséges külföldön államuk ellen uszítsanak?” (Korynta 1927, 9. p.)

A határ mentiek és az Egység munkatársai például arról elmélkedtek, milyen figyelemre méltó, hogy más országok, mint Románia, Magyarország, Lengyelország stb. nem törődnek a németekkel, csak a békeszerződéseket követik, és a németek ott nyugodtak (akárcsak Csehszlovákiában, közvetlenül az államfordulat után). Amíg a német lakosság a győztes cseh nemzettől számított az igazságos megtorlásra, addig rendezett és békés életet éltek, amikor ez nem történt meg, és engedményeket, szeretetet mutatnak feléjük, akkor az NJS véleménye szerint ellenállásba kezdtek. Fontos azonban megjegyezni, hogy a háború után egyetlen más országban sem éltek olyan nagy számban németek, mint Csehszlovákiában (nem egész 3,5 millióan). A németek nemcsak a köztársaság ellen tápláltak gyűlöletet, hanem az olyan védszövetségek ellen is, mint az NJS. Sőt, sokkal nagyobb figyelmet fordítottak rá, mint a cseh politikai körök. Erről tanúskodnak azok az esetek, amikor német képviselők interpellációkat nyújtottak be a kormányhoz a honvédő szövetség tevékenységével kapcsolatban: az első, 1925 júniusában kelt interpelláció a Jednota részére kifizetett 2,5 millió korona támogatást nehezményezte.²² A következő év júniusában kelt második a németek által a kormányhoz intézett azon panaszokra vonatkozott, hogy az Egység beleavatkozhat a németek és a külföldiek állampolgárságának megadására vonatkozó döntési folyamatba. Ebben az időben a német lapok is felfigyeltek az egyesület munkájára, és megjelent cikkeikben igen gyakran támadták azt, követelve, hogy a cseh hatóságok oszlassák fel az NJS-t. (Kalendář, 58. p.)

Az 1920-as évek második felében az Egység gazdasági és társadalmi tevékenységét hátráltatta a folyamatos ipari depresszió, amely 1925–1926-ban jelentősen megnövelte a határvidéken élő munkanélküliek számát. Az Egységnek azonban nem állt rendelkezésére elegendő anyagi forrás ahhoz, hogy az összes munkanélküli családjának sivár életkörülményeit felszámolja. A leginkább érintett terület Falknov²³ környéke volt, ahol több mint száz cseh bányász került munkanélkülivé a birodalmi bányavállalatoknak köszönhetően. A helyi állapotokra az NJS számtalanszor felhívta a kormány

22 Az NJS számára a minisztériumok és az elnök által folyósított szubvenciókról lásd NA, fond NJS, inv. č. 38, kart. 37, dary, odkazy a subvence.

23 Kytlice. Németül Falkenau. Észak-Csehország, Děčín járás, néhány kilométerre a német határtól, lakosainak száma 1921-ben: 2537, 2024-ben: 487. (A szerk. megj.)

figyelmét, de a kabinet sokáig semmit sem tett a térségért. Az egyesület tagjai úgy vélték, hogy Falknov környéke egyre inkább német befolyás alá kerül.

A védszövetség úgy vélte, hogy Észak-Csehországban a munkanélküli csehek családjaiknak nagy része szegénységben él. Sajnos nem tudták őket tartósan támogatni, és nem tudtak mindannyiuknak munkát biztosítani. Kis számú munkanélkülit az egyesület úgy segített meg, hogy segédmunkásként a vasútnál, a postánál és más állami hivatalokban helyezte el őket. Az 1920-as évek elejéhez hasonlóan az Egység ügyintézői is sürgették az államot, hogy az észak-csehországi cseh elem munkanélküliségét különböző szükségmunkákkal (folyószabályozás, útépítés, bányaföldek rekultiválása stb.), iskolaépületekkel és tisztviselői lakóházak építésével oldja meg. A fentiekből kitűnik, hogy az NJS folyamatosan igyekezett minden lehetséges eszközzel megszüntetni a munkanélküliséget, mivel a cél a csehek megtartása volt az ország határ menti részein. Ugyanakkor az Egység igyekezett támogatni a cseh iparosokat: biztosította számukra az állami ellátást és a különböző munkákat. Ezenkívül általában igyekezett számukra a szükséges hiteleket beszerezni, és nemritkán sok iparos helyett fizette a kamatot. Az egyesület közbenjár érdekükben a kormányhivatalnokoknál is, hogy megfelelő képviselőt biztosítson számukra azokban a kereskedelmi egyesületekben és a kamarákban – például Chebben és Liberecben –, amelyek teljes egészében német kereskedők kezében voltak. (Korynta 1927, 18. p.)

Az ingatlanok folyamatos gyarapodását az NJS tagjai pozícióik megerősödésének tekintették. Maga a szövetség, amennyiben forrásai lehetővé tették, különböző ingatlanokat vásárolt fontos helyeken. Az 1926-os adatokból azonban kiderül, hogy az utóbbi időben az egyesületnek pénzhiány miatt fel kellett hagynia az ingatlanvásárlással. Az NJS Pénzügyi Bizottsága ezért javaslatot tett az Egység bevételeinek növelésére.²⁴

Az NJS természetesen részt vett Csehszlovákia első évtizedének ünnepein. Észak-, Északkelet- és Északnyugat-Csehországban talán nincs is olyan település, ahol a helyi szakosztályok más egyesületekkel és vállalatokkal együtt ne ünnepelték volna méltóképpen ezt a jeles évfordulót. A szövetség ezt a dicsőséget arra használta fel, hogy folytassa nagyon intenzív munkáját, különösen a szakosztályhálózat elmélyítésére és a taglétszám növelésére törekedve. Az egyesület tagjai rendkívüli erőfeszítéseket tettek a szakosztályok számának növelésére, különösen a cseh településeken. Ezzel egyidejűleg a taglétszám növelésére is törekedtek, ami végül sikerült is, annak ellenére, hogy a legtöbb településen más egyesületek nagy akadályokat gördítettek eléjük. A körzetek és a szakosztályok szervezete az 1930-as évek elejéig nagyobb változások nélkül maradt.

24 NA, fond NJS, inv. č. 1, kart. 4, schůze finanční komise z 26. ledna 1926.

Az NJS-nek az 1920-as évek utolsó két évi tevékenységéről szóló jelentés szerint a központi bizottság „a szerencsétlen politikai helyzet miatt nagy aggodalmakat tapasztalt, ugyanakkor a nemzeti öntudat és büszkeség hanyatlása is megfigyelhető volt”. (Zpráva... 1930, 11. p.) A szövetség 1928-tól meglehetősen súlyos anyagi nehézségekkel küzdött, ezért a határon élők által igényelt tevékenységek kibontakoztatására nem kerülhetett sor. Ennek ellenére az Egység tagjai nagyon sok mindent értek, mind politikai, kulturális és társadalmi téren. Sajnos az NJS gazdasági téren gyenge eredményeket mutatott, mivel nem volt elegendő pénz az ingatlanvásárláshoz, sőt néhány épületét is el kellett adnia, hogy más sürgős feladatokra forrásokat szerezzen.

Az 1920-as évek végén és az 1930-as években a határvidék cseh lakosságának nagyon nehéz harcot kellett vívnia a nemzeti érdekeiért. Sokszor kellett védekezniük a német munkaadókkal szemben, akik nemcsak a munkát követelték meg, hanem a hamis (német) nemzetiség bejelentését is. Ráadásul a legnagyobb akadályt a határon élők abban látták, hogy a kormánykörök nem voltak hajlandók olyan mértékben segítő kezet nyújtani nekik, hogy ellen tudjanak állni a német fölénynek. Ugyanakkor azt állították, hogy még a zavartalan fejlődéshez szükséges védelmet sem biztosították számukra a határvidéken és a vegyes járásokban. Az Egység tagjai éves jelentéseikben rendszeresen közzétették, hogy a Csehszlovák Köztársaság már évek óta nemzeti közönybe burkolózik, és hogy a becsületes és önzetlen nemzeti munka iránti érdeklődés egyre inkább csökken. (Zpráva... 1930, 3. p.)

Összegzés

Az Észak-Csehországi Nemzeti Egység 1885 óta működött Csehország északnyugati, északi és északkeleti részén; nagyon gyorsan növekedett, és nem sokkal az első világháború kitörése előtt taglétszáma meghaladta az ötvenezret. Az egyesület tevékenysége a háború után is folytatódott, mivel az országban uralkodó tényleges viszonyok miatt a nemzeti kérdés még az önálló Csehszlovákia megalakulása után sem tekinthető lezártnak. Csehszlovákia megalakulása után az egyesület tevékenysége a csehországi németek vagyonának (bányák, vasút, ipar stb.) államosítására irányult, majd a földreform idején is serényen tevékenykedett. Az NJS mindvégig támogatta a cseh kisebbséget a túlnyomórészt német területeken, például a helyhatósági választások előtt vagy az első köztársasági népszámlálások idején (1921 és 1930). A cseh nemzetiségű kereskedőket is segítette, kulturális rendezvényeket szervezett, és igen aktív volt a kisebbségi oktatás területén. Ugyanakkor vállalt feladatai a saját sajtó újraindításával bővültek. Még az 1930-as években is tovább gyarapodott a cseh lakosság nemzeti érdekeinek védelmével kapcsolatos munkaprogramja.

(Csanda Gábor fordítása)

Irodalom

Levéltári források

Národní archiv, Praha

fond Národní jednota severočeská

Státní okresní archiv Cheb

fond Státní policejní úřad Cheb 1844–1938

Szakirodalom

Čenský, Ferdinand 1969. *Národní jednota severočeská 1885–1948*. Jegyzék a 699-es fondhoz. Litoměřice, Národní archiv.

Janák, Jan–Hledíková, Zdeňka–Dobeš, Jan 2005. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. Praha.

Kadlec, Pavel (ed.) 2016. *Národnostní statistika v českých zemích 1880–1930. Mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace*, II. Praha.

Kalendář historie padesáti let činnosti Národní jednoty severočeské. Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské u příležitosti 50 let trvání 1933–1934. Praha, 1935.

Kárník, Zdeněk 2000. *České země v éře první republiky (1918–1938). Vznik, budování a zlatá éra republiky*, I. Praha.

Klímeček, Antonín 1998. *Říjen 1918 (Vznik Československa)*. Praha, 325–331. p.

Korynta, František 1927. *Stručný přehled práce NJS za léta 1925–1926*. Praha.

Kuklík, Jan–Němeček, Jan 2013. *Od národního státu ke státu národnostní? Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938*. Praha.

Martinek, Branislav 2003. Několik poznámek k osobě dr. Roberta Freisslera. In *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis*. C 6, Opava.

Pavlíček, Jaromír 2023. Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885–1948). In *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Olomouc, 174–193. p.

Rašková, Eva 2016. Národní jednota severočeská – několik poznámek k založení, organizaci a činnosti. In *Historica Olomucensia*, č. 51, 145–162. p.

Řeháček, Karel 2008. *Němci proti Československu na západě Čech (1918–1920)*. Plzeň.

Sládek, Milan 2002. *Němci v Čechách*. Praha.

Tóth, Andrej–Novotný, Lukáš–Stehlík, Michal 2012. *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938: Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha.

Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské za rok 1928–29. Praha, 1930.

EVA FISCHEROVÁ – JAROSLAV VALKOUN

THE ESTABLISHMENT OF THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC AND THE NATIONAL UNITY OF NORTH BOHEMIA IN THE 1920S

The National Unity of North Bohemia (Národní jednota severočeská) had been active in the northwest, north and northeast of Bohemia since 1885; it grew rapidly and its membership was more than fifty thousand shortly before the outbreak of the First World War. The activities of the association continued after the war, as the actual conditions in the country meant that the national question could not be considered closed even after the establishment of the independent Czechoslovakia. After its formation, the activities of the association turned to the nationalisation of the property of Czech Germans (mines, railways, industry, etc.) and the association was also active during the land reform. It continued to support the Czech minority in predominantly German areas, for example before local elections or during the First Republic censuses (in 1921 and 1930). The Jednota also helped tradesmen of Czech ethnicity, organised cultural events and was very active in the field of minority education. At the same time, work tasks were added with the resumption of the publication of its own press. Also, in the 1930s, the work agenda related to the protection of the national interests of the Czech population increased.